

Veli-Matti Kärkkäinen

Pneumatologie

**Duhul Sfânt dintr-o perspectivă
ecumenică, internațională și contextuală**

Traducere de Daniel Fărcaș

Ediție îngrijită de Teofil Stanciu și Daniel Fărcaș

Copyright © 2022, 2018 by Veli-Matti Kärkkäinen

Cartea a fost publicată în limba engleză cu titlul *Pneumatology: the Holy Spirit in ecumenical, international, and contextual perspective*, la Baker Academic, a division of Baker Publishing Group, Grand Rapids, Michigan, 49516, USA.

Toate drepturile rezervate.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin editurii Casa Cărții.

Orice reproducere sau selecție de texte din această carte este permisă doar cu aprobarea în scris a editurii Casa Cărții, Oradea.

Citatele biblice au fost preluate din versiunea Bibliei în limba română, traducerea Dumitru Cornilescu, cu excepția celor precizate.

Alte versiuni folosite:

EDCR Ediția Dumitru Cornilescu Revizuită

NTR Noua Traducere în Limba Română

Pneumatologie: Duhul Sfânt dintr-o perspectivă ecumenică, internațională și contextuală

de Veli-Matti Kärkkäinen

Copyright © 2022 Casa Cărții, Oradea

OP 2, CP 30,

410670, Oradea

Tel./Fax: 0359 800 333; 0728 874 975; 0259 469 057

E-mail: info@ecasacartii.ro

www.ecasacartii.ro

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KÄRKKÄINEN, VELI-MATTI**

Pneumatologie : Duhul Sfânt dintr-o perspectivă ecumenică, internațională și contextuală / Veli-Matti Kärkkäinen ; ed. îngrijită de Teofil Stanciu și Daniel Fărcaș ; trad. de Daniel Fărcaș. - Oradea : Casa Cărții, 2022

Index

ISBN 978-606-732-213-2

I. Stanciu, Teofil (ed.)

II. Fărcaș, Daniel (ed. ; trad.)

2

Traducerea: Daniel Fărcaș

Editarea: Teofil Stanciu

Corectura: Lavinia Filipaș

Tehnoredactarea: Vasile Gabrian

Coperta: Marius Bonce

Tiparul executat la Metropolis srl, str. Nicolae Jiga 31, Oradea

Tel./Fax: 0259 472 64

Cuprins

Abrevieri.	7
Prefață.	9
1. Introducere în pneumatologie ca disciplină teologică.	13
2. Perspective biblice asupra Duhului Sfânt.	27
3. Experiența patristică și doctrina despre Duhul Sfânt.	45
4. De la experierile medievale la cele moderne și . reconstrucții ale Duhului.	73
5. Duhul Sfânt în interpretările secolelor XX și XXI.	127
6. Pneumatologii globale și contextuale.	177
7. Duhul Sfânt printre religii.	199
Epilog.	229
Index biblic și de surse antice.	235
Index tematic.	239

Introducere în pneumatologie ca disciplină teologică

O renaștere pneumatologică

În ultimii ani, una dintre cele mai interesante evoluții în teologie ia forma unui interes fără precedent pentru persoana Duhului Sfânt. O renaștere pneumatologică a doctrinei și spiritualității Duhului Sfânt a stârnit în zilele noastre mult interes, ba chiar entuziasm în toate sferile teologice. Reverberațiile ei se fac simțite pretutindeni, de la noi cercetări universitare și de la publicarea unor cărți de mare interes, până la apariția unor orientări și mișcări spirituale noi, cum ar fi pneumatologia „verde” sau pneumatologia eliberării. Teologul catolic Elizabeth Dreyer descrie plastic acest entuziasm înnoit față de pneumatologie:

Interesul înnoit pentru Duhul Sfânt este evident în cel puțin trei contexte: cel al creștinilor individuali, care tânjesc după o legătură mai profundă cu Dumnezeu capabilă să cuprindă toate aspectele vieții și toate nevoile lumii; cel al bisericii, care încearcă să se înnoiască prin discipline care însuflă viață și prin întoarcerea la izvoare; și cel al cercetării organizate, proprie filosofiei și teologiei

academice. De fapt, în aceste zile, răsună pe multe buze cererea: „Vino, Duhule Creator”.¹

Atunci când studiem despre Duhul Sfânt, trebuie să ne amintim că El nu reprezintă doar obiectul cercetării academice, indiferent cât de potrivită și de respectabilă ar fi această perspectivă academică. Conform mărturiilor scripturistice, noi înșine suntem supuși celei mai profunde și mai pătrunzătoare cercetări a Duhului lui Dumnezeu: „Căci Duhul cercetează totul, chiar și lucrurile adânci ale lui Dumnezeu” (1 Cor. 2:10). În același timp, Duhul ne hrănește, ne crește și ne cultivă viața. De aceea, așa cum Dreyer spune mai departe, „mulți creștini doresc să se întâlnească cu Duhul Sfânt, care le aduce o viață nouă în duhul lor, în împrejurările concrete ale vieții lor și care înnoiește fața pământului în pragul mileniului III”². Ca energie divină a lui Dumnezeu care pătrunde întreaga viață și întregul cosmos, Duhul este totodată cel mai intim „punct de contact” între Dumnezeu Triunic și ființele omenești. Duhul Se manifestă în felurite moduri în viața creștinilor și a bisericilor, în forma unui vânt năprasnic sau a unei adieri ușoare.

Deși există probabil mai multe explicații ale resurgenței pneumatologiei, trei motive – în care teologia și spiritualitatea se întrepătrund – par să aibă o importanță decisivă. În primul rând, intrarea bisericilor ortodoxe răsăritene în organizația ecumenică oficială, Consiliul Mondial al Bisericilor (CMB), a făcut ca bogata tradiție pneumatologică și spirituală a acestei străvechi familii bisericești să devină mai ușor accesibilă altor biserici. Doctrina Duhului Sfânt a jucat întotdeauna un rol important în teologia ortodoxă răsăriteană, înrădăcinându-se în lucrările clasice ale lui Atanasie, Chiril al Alexandriei și ale celor trei Capadocieni (Vasile cel Mare, fratele lui, Grigorie de Nyssa, și prietenul lor, Grigorie de Nazianz). Dacă în creștinismul occidental (romano-catolicism, anglicanism și protestantism) accentul cade pe cristologie, Biserica Răsăriteană

¹ Elizabeth A. Dreyer, „An Advent of the Spirit: Medieval Mystics and Saints”, în *Advent of the Spirit. Orientations in Pneumatology*, ed. Bradford E. Hinze și D. Lyle Dabney, Milwaukee, Marquette University Press, 2001, p. 123.

² *Ibidem*.

echilibrează balanța oferind aceeași atenție și pneumatologiei³. Sensibilitatea pneumatologică cultivată de Biserica Răsăriteană se manifestă în doctrină, liturghie și spiritualitate.

În al doilea rând, răspândirea spectaculoasă a mișcărilor pentecostale și charismatice în întreaga lume a făcut ca și alți creștini să devină conștienți de importanța Duhului Sfânt în viața tuturor creștinilor. „Ascensiunea mișcării charismatice în aproape toate bisericile dominante a făcut ca Duhul Sfânt să dobândească un loc important pe agenda teologică. O nouă experiență a realității și puterii Duhului a avut un impact major asupra discuției teologice despre persoana și lucrarea Duhului Sfânt”, remarcă anglicanul Alister McGrath⁴.

În al treilea rând, există o deplasare majoră și dramatică a bisericii creștine dinspre emisfera nordică (Europa și America de Nord) către emisfera sudică (Africa, Asia și America Latină). Asta a însemnat – mai ales în Africa, ce va fi, în curând, cel mai „creștinat” continent – o nouă și proaspătă redescoperire a elementului charismatic în biserică și în viața creștină personală.

Aceste evoluții, ca și cele conexe, inclusiv faptul că doctrina Trinității ajunge în centrul atenției teologice și revirimentul aprecierii pentru spiritualitate în cadrul liturghiei, și-au adus aportul la renașterea pneumatologică. Nu e de mirare că cea mai mare familie creștină din lume, Biserica Romano-Catolică, pregătindu-și intrarea în cel de-al treilea mileniu sub conducerea entuziastă a Papei Ioan Paul al II-lea, a dedicat anul 1998 devoțiunii speciale față de Duhul Sfânt⁵. În lumea creștină, în general, publicarea unor lucrări, oficierea unor servicii speciale și organizarea de prelegeri și programe de cercetare referitoare la pneumatologie dovedesc importanța mereu crescândă a doctrinei despre Duhul Sfânt.

³ Vezi Constantine N. Tsirpanlis, *Introduction to Eastern Patristic Thought and Orthodox Theology*, Theology and Life Series 30, Collegeville, MN, Liturgical Press, 1991, cap. 4; și John D. Zizioulas, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, Crestwood, NY, St. Vladimir's Seminary Press, 1985, cap. 3.

⁴ Alister McGrath, *Christian Theology. An Introduction*, ediția a cincea, Oxford, John Wiley & Sons, 2011, p. 227.

⁵ Papa Ioan Paul al II-lea, *Celebrate 2000! Reflections on the Holy Spirit. Weekly Readings for 1998*, selectate și aranjate de Paul Thigpar, Ann Arbor, Mich., Servant Publications, 1997. Lucrarea cuprinde reflecții săptămânale despre Duhul Sfânt, pentru întreg anul 1998.

În mod sugestiv, în 1991, Consiliul Mondial al Bisericilor, sub tema generală „Vino, Duhule Sfânt, înnoiește creația”, s-a orientat spre o reflecție teologică dedicată diferitelor aspecte ale doctrinei Duhului Sfânt în raport cu biserica, ecumenismul și creația. Doi ani mai târziu, la Santiago de Compostela, în Spania, a avut loc întrunirea „Faith and Order” (legată de CMB), care a oferit o înțelegere teologică novatoare în privința relației dintre Duhul Sfânt și *koinonia*, părtășia bisericească. De asemenea, cea mai recentă Adunare Generală a CMB, cea de la Harare, din Zimbabwe (1997), a acordat atenție temelor pneumatologice și a fondat un grup de lucru comun între creștinii penticostali/charismatici și CMB. Unul dintre obiectivele acestei echipe este evaluarea importanței renașterii pneumatologice pentru biserica creștină din întreaga lume.

Aceste „semne ale Duhului” și multe altele sunt reverberații ale unei reflecții teologice înnoite asupra Duhului care se întrezărea deja la generațiile anterioare ale teologiei contemporane. Karl Barth „părintele bisericii veacului XX”, este cel care a scris aceste cuvinte programatice, frecvent citate, spre sfârșitul vieții sale, când reflecta la punctul de la care pornește teologia creștină: „Tot ceea ce credem, gândim și spunem despre Dumnezeu Tatăl și despre Dumnezeu Fiul ... va fi esențialmente dovedit și lămurit prin Dumnezeu Duhul Sfânt, *vinculum pacis* între Tată și Fiul. Lucrarea lui Dumnezeu în numele creaturilor pentru, în și cu omenirea trebuie lămurită într-o teleologie care exclude orice întâmplare”⁶. Nu este lipsit de importanță faptul că Barth considera pneumatologia o temă importantă a teologiei viitorului⁷. Iar marele gânditor ortodox rus Nikolai Berdiaev, în opoziția sa îndârjită împotriva materialismului, pleda pentru „realitatea Duhului Sfânt” și urmărirea „noii spiritualități [pentru] realizarea Duhului”⁸.

⁶ Karl Barth, *Schleiermacher. Auswahl mit einem Nachwort von Karl Barth*, ed. Heinz Bolli, München, Siebenstern- Taschenbuch, 1968, p. 311, citat în Kilian McDonnell, „A Trinitarian Theology of the Holy Spirit?”, în *TS*, vol. 46, nr. 2, 1985, p. 193.

⁷ Vezi Kilian McDonnell, „A Trinitarian Theology”, p. 193.

⁸ Titlurile capitolelor 1 și 7 din Nikolai Berdiaev, *Spirit and Reality*, 1939; retipărire, Londra, G. Bles, 1946.

Experiența Duhului Sfânt

O caracteristică distinctivă a acestei noi căutări a Duhului Sfânt și a vieții spirituale este aceea că, în loc să caute generalizări și definiții abstracte, așa cum s-a întâmplat deseori în trecut, oamenii tânjesc după o experiență concretă, trăită a Duhului dător de viață:

Mulți credincioși doresc să aibă parte de întâlnirea cu un Duh Sfânt care lasă peste propriul lor duh o nouă viață, în împrejurările concrete ale propriei lor vieți, și care reînnoiește fața pământului acum, în pragul celui de-al treilea mileniu. Spre deosebire de alte perioade resimțite drept perioade de criză, creștinii încearcă astăzi să se racordeze din nou la izvoarele nesecate ale credinței, cu speranța că aceste rădăcini vor aduce stabilitate, ordine și sens într-o lume post-modernă care este resimțită adesea drept deznădăjduit de fragmentată. În mod deosebit, mulți încearcă să recupereze un Dumnezeu tripersonal care se raportează la comunitatea umană și la întregul univers iubind, incomodând și purtând de grijă – un Dumnezeu personal care Se identifică cu bucuriile și tristețile omenești.⁹

În consecință, miza cu care se întâlnește teologia în privința reflecției asupra Duhului Sfânt este aceea de a recupera aspectele concrete, specifice ale tradiției pneumatologice. Sarcina teologiei este de a reflecta asupra acestor experiențe. Așa cum spunea Jürgen Moltmann, unul dintre cei mai apreciați pneumatologi ai zilelor noastre, „orice am spune în general despre noi înșine și despre ceilalți oameni în lumina eternității, Duhul vieții este prezent doar ca Duhul unei anume vieți concrete”. Prin urmare, „experiența Duhului Sfânt este la fel de specifică precum ființele vii care Îl experiază pe Duhul și la fel de diversă ca ființele vii care Îl experiază pe Duhul”¹⁰.

Teologul catolic John R. Sachs, vorbind la o conferință academică recentă despre pneumatologie, a întrebat: „Ce anume ne invită, ba poate ne și constrânge să gândim și să vorbim despre Duhul Sfânt astăzi?” El menționează mai multe motive, cum ar fi:

⁹ Elizabeth A. Dreyer, „Advent of the Spirit”, p. 123.

¹⁰ Jürgen Moltmann, *The Source of Life. The Holy Spirit and the Theology of Life*, trad. Margaret Kohl, Minneapolis, Fortress Press, 1997, p. 56.

un interes contemporan remarcabil față de Duhul Sfânt și față de spiritualitate. Oamenii acordă atenție dimensiunii spirituale a propriei lor vieți și par să-L experimenteze pe Duhul Sfânt în feluri și în locuri care contestă adesea teologiile tradiționale și structurile bisericii și care uneori nici nu prea au legătură cu practica religioasă tradițională. Duhul este prezent și activ dincolo de structurile oficiale și slujirile hirotonite ale bisericii.

Sachs a adăugat apoi un comentariu vrednic de luat în seamă: „Teologii de la care am învățat cel mai mult, atât dintre cei vechi, cât și dintre moderni, au criticat încercarea de a-L înțelege pe Duhul Sfânt într-un mod sistematic.” El recomandă atitudinea „tăcerii onorabile”; altfel, pneumatologia nu poate evita speculații inutile. Cercetarea excesiv de speculativă a Duhului Sfânt ne-ar împiedica totodată să tânjim cu ardoare după Duhul Sfânt și să fim mai sensibili față de El¹¹.

Cel mai de seamă teolog catolic contemporan care a scris despre Duhul Sfânt, Yves Congar, abordează problematica experienței Duhului prin căutarea unui echilibru între ceea ce el numește o neîncredere în „principiul personal” și eclipsa unui „principiu instituțional”. „Principiul personal” se referă la locul acordat inițiativelor indivizilor ca persoane și la ceea ce aceste persoane trebuie să spună pe baza convingerilor personale. „Principiul instituțional” vede biserica în ipostaza de comuniune a unor astfel de persoane condusă de Duhul Sfânt¹². O pneumatologie sănătoasă necesită un echilibru între aceste două orientări aparent contradictorii. Pe de o parte, lucrările Duhului sunt experimentate în viața individuală a credincioșilor, dar pe de altă parte, singura cale prin care credinciosul poate înțelege mesajul Duhului este comuniunea bisericească, prin închinarea ei și Cuvântul lui Dumnezeu.

Le-a revenit mișcărilor penticostale și charismatice aflate în plină ascensiune misiunea să reamintească bisericii universale că, în devoțiunea față de Duhul lui Dumnezeu, nu teologia este primordială, ci mai degrabă revitalizarea experienței Duhului. Chiar dacă

¹¹ John R. Sachs, „«Do Not Stifle the Spirit». Karl Rahner, the Legacy of Vatican II, and Its Urgency for Theology Today”, în *Catholic Theological Society of America Proceedings*, ed. E. Dreyer, nr. 51, 1996, p. 15.

¹² Yves Congar, *I Believe in the Holy Spirit*, New York, Crossroad Herder, 1997, vol. 2, p. 152–153.

experierea Duhului conduce întotdeauna la o reflecție teologică asupra sensului ei, spiritualitatea este primul ei punct de contact¹³. Acest lucru se vede cu limpezime în textul biblic: experiența intensă, adesea charismatică a Duhului a fost cea dintâi; abia apoi a apărut, într-un ritm lent, reflecția teologică.

Abordarea subiectului Duhului Sfânt din perspectiva experienței este singura modalitate de a ne raporta corect la „obiectul” cercetării noastre. După canoanele cercetării științifice, metodologia trebuie să se potrivească obiectului, și nu invers. Totuși, este nevoie aici de o precauție: Duhul Sfânt nu este un „obiect” al cercetării omenești similar cu, de exemplu, obiectele științelor naturii. De fapt, putem spune că Duhul Sfânt, în loc să fie un obiect al cercetării noastre, El este Cel care ne cercetează. Acest fapt este bine subliniat de Pavel (1 Cor. 2:10b–11).

Duhul și spiritualitatea se implică reciproc. Devreme în istoria bisericii, Augustin medita asupra relației dintre cele două atunci când observa că dificultatea majoră în ce privește discursul despre Duhul este faptul „El se retrage de la noi în taină chiar mai mult decât o face Cristos”¹⁴. După Augustin, există trei condiții ale vorbirii despre Duhul Sfânt. În primul rând, vorbirea despre Duhul Sfânt nu se poate întemeia pe teorie pură, ci trebuie să se afle în contact cu o realitate experiată. Dar, în al doilea rând, experiența ca atare nu este suficientă. Ea trebuie testată și încercată astfel încât „«propriul tău duh» să nu ia locul Duhului Sfânt”¹⁵. Aceasta este sarcina esențială a teologiei atunci când se străduiește să discearnă această diferență. În al treilea rând, originalitatea oricărui teolog trebuie înlocuită cu discernământul comunitar al întregii biserici, care este călăuzită de același Duh. Augustin scrie: „Ori de câte ori cineva vorbește în nume propriu, «din interior», va stârni suspiciuni. ... Duhul nu vorbește în nume propriu (Ioan 16:13)”. În acest sens, originalitatea și adevărul pot duce cu ușurință la paradox. Prin urmare, nu poate fi subliniată de ajuns importanța

¹³ Vezi și Kilian McDonnell, „Theological Presuppositions in Our Preaching about the Spirit”, în *Theological Studies*, 59, 1998, p. 219–235.

¹⁴ În interpretarea lui Joseph Ratzinger, „The Holy Spirit as *Communio*. Concerning the Relationship of Pneumatology and Spirituality in Augustine”, în *Communio*, 25, vara 1998, p. 324, <http://www.communio-icr.com/files/ratzinger25-2.pdf>.

¹⁵ *Ibidem*.

faptului de a supune propria ta experiență a Duhului verificării și testării bisericii¹⁶.

Duhul Sfânt, „Cenușăreasa teologiei”

Au trecut vremurile în care afirmația că Duhul Sfânt este Cenușăreasa Trinității era un loc comun; când celelalte două „surori” s-au dus la bal, Cenușăreasa a rămas acasă¹⁷. Astăzi, nu mai merge să vorbim despre Duhul Sfânt ca despre *theos agraptos* – Dumnezeu despre care nimeni nu scrie –, cum făcea Grigorie de Nazianz în secolul al IV-lea, sau ca despre „Dumnezeul uitat”, așa cum au făcut teologii catolici ai veacului al XIX-lea¹⁸.

Dar lucrurile nu au stat mereu așa. Chiar înainte de schisma din sânul bisericii, din 1054, teologii răsăriteni i-au acuzat pe omologii lor apuseni de „uitarea Duhului”. Teologul ortodox grec și oficialul Consiliului Mondial al Bisericilor Nikos Nissiotis a formulat cât se poate de vehement – sub influența lui Vladimir Lossky – acuzația de „cristomonism” împotriva teologiei occidentale¹⁹. Potrivit lui Nissiotis, s-a considerat că creștinismul apusean vorbește exclusiv despre Cristos, Duhul Sfânt fiind o adăugire pentru biserică, pentru slujirea ei și pentru sacramente. Deși aceste critici sunt unilaterale și poate prea dure – pesemne în mod premeditat și demonstrativ –, totuși a existat adesea, în mod cert în Occidentul creștin, un deficit pneumatologic.

Deși în ultimii ani ne-am obișnuit să ni se prezinte tratate de pneumatologie însoțite de regretul că Duhul Sfânt este neglijat²⁰, este probabil inexact să susținem că biserica și teologia în general

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Jürgen Moltmann, la fel ca alții, face uz de surprinzătoarea ilustrație a Cenușăresei, referitor la Duhul Sfânt. Vezi Jürgen Moltmann, *Spirit of Life. A Universal Affirmation*, trad. Margaret Kohl, Minneapolis, Fortress, 1992, p. 1.

¹⁸ Donald J. Gelpi, „The Theological Challenge of Charismatic Spirituality”, în *Pneuma*, 14, nr. 2, 1992, p. 185.

¹⁹ Nikos A. Nissiotis, „The Main Ecclesiological Problem of the Second Vatican Council and Position of the Non-Roman Churches Facing It”, în *Journal of Ecumenical Studies*, 6, 1965, p. 31–62. Pentru concepția lui Vladimir Lossky, vezi, de pildă, John H. Erickson și Thomas E. Bird (ed.), *In the Image and Likeness of God*, Crestwood, N.Y., St. Vladimir’s Seminary Press, 1985, mai cu seamă cap. 4, „The Procession of the Holy Spirit in Orthodox Trinitarian Doctrine”.

²⁰ Deja din anii 1960, Hendrikus Berkhof deplângea faptul că până și în literatura anglo-saxonă se poate constata lipsa de substanță în materie de pneumatologie;

L-au pierdut din vedere pe Duhul Sfânt până acum douăzeci de ani. În loc să vorbim despre un *Geistvergessenheit* („uitare a Duhului”), ar trebui să vorbim despre un deficit pneumatologic. Duhului Sfânt I se acordă un rol subordonat, secundar. Potrivit altui remarcabil pneumatolog catolic, Kilian McDonnell, criteriul unei pneumatologii sănătoase nu are de-a face atât cu numărul de referiri la Duhul Sfânt, cât mai ales cu integritatea viziunii teologice. Putem face referiri din belșug la Duhul Sfânt, și totuși pneumatologia noastră să fie extrem de deficitară. Iată câteva dintre întrebările esențiale în această privință: Care este rolul Duhului Sfânt în doctrina Trinității, sau a bisericii, sau mântuirii? Ce s-ar schimba în sistemul teologic dacă Duhul Sfânt și-ar avea locul acolo?²¹

Există mai multe motive și manifestări ale acestui deficit pneumatologic, inclusiv concepția oarecum depersonalizată despre Duh ca despre „legătura iubirii” și buclucașa secvență despre *filioque* (după care Duhul purcede de la Tatăl și de la Fiul)²².

În plus, de la Părinții bisericii încoace, Duhul Sfânt a fost adesea prezentat ca „al Treilea Necunoscut”. Pe temeiul unor indicii biblice, s-a văzut că Duhul se ascunde pe Sine și se retrage, mai degrabă decât stă în prim plan, ca să spunem așa. Într-adevăr, tradiția răsăriteană vorbește despre „kenoza” Duhului: Duhul nu cheamă nicio dată pe nimeni la Sine, ci la Fiul. Unii teologi au și vorbit despre „ștergerea de Sine”, proprie naturii Duhului: Duhul nu ni Se arată pe Sine Însuși, ci ne arată chipul Tatălui prin chipul Fiului²³.

Un alt motiv pentru rolul subordonat care îi este atribuit Duhului a fost unul de natură eclezială. Experiența ambiguă a bisericii cu mișcări charismatice și profetice i-a determinat adesea pe mai-marii bisericii să încerce să controleze lucrarea Duhului, de frica haosului

Hendrikus Berkhof, *The Doctrine of the Holy Spirit*, Atlanta, John Knox Press, 1964, p. 10.

²¹ Vezi, de exemplu, Kilian McDonnell, „The Determinative Doctrine of the Holy Spirit”, în *Theology Today*, 39, 1982, p. 142–161.

²² O abordare interesantă se găsește în Bernd Jochen Hilberath, „Identity through Self-Transcendence. The Holy Spirit and the *Communio* of Free Persons”, în Bradford E. Hinze și D. Lyle Dabney, *Advent or the Spirit*, p. 265–294.

²³ Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. Vasile Răducă, București, Anastasia, 1990, p. 197. O adevărată monografie a temei „kenozei” Duhului o constituie cartea lui D. Lyle Dabney, *Die Kenosis des Geistes: Kontinuität zwischen Schöpfung und Erlösung in Werk des Heiligen Geistes*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1997.

și a dezordinii. Unii teologi se întreabă, de exemplu, dacă nu cumva Biserica Catolică a pierdut o ocazie de a-și integra spiritualitatea charismatic-pneumatologică într-un mod deplin tocmai prin respingerea mișcării charismatic-profetice montaniste din veacurile al II-lea și al III-lea.

Reflectând asupra rolului minor care I-a fost atribuit Duhului Sfânt în trecut, Konrad Raiser, secretarul general al Consiliului Mondial al Bisericilor, a remarcat că principala caracteristică a teologiei în general și a teologiei ecumenice în special este natura ei *dialogică*. Teologia ecumenică a luat chip ca reacție la interpelări din interiorul și din afara mișcării ecumenice. Dialogul autentic nu urmărește să fie comprehensiv. Poate lăsa lucrurile deschise sau nespuse, ca ele să fie reluate într-o etapă ulterioară. Dialogul este dus mai departe de ceea ce partenerii în cauză socotesc că este problema cea mai presantă la un moment dat, permițând/creând posibilitatea reformulării ulterioare a unor teze mai vechi, de îndată ce apare o nouă provocare/criză/miză. Așa au stat lucrurile și cu doctrina despre Duhul Sfânt. Până prin anii 1980, mișcarea ecumenică nu părea să considere necesară inițierea unei dezbateri dedicate pneumatologiei²⁴. Acum că această nevoie este resimțită și au apărut noi imbolduri, rezultatul este o multitudine de lucrări dedicate unor aspecte diverse ale Duhului Sfânt. Dialoguri fascinante și rodnice sunt în derulare chiar în acest moment.

Locul pneumatologiei în teologie (sistematică)

În mod tradițional, pneumatologia nu a deținut un loc separat în teologiile sistematice creștine. Spre deosebire de doctrina Trinității sau cea despre biserică, discuția cu privire la Duhul Sfânt n-a stat pe propriile ei picioare, ca să spunem așa. De cele mai multe ori, temele pneumatologice au fost incluse în doctrina despre mântuire (soteriologie) și despre inspirația Scripturilor. Uneori, pneumatologia a fost, de asemenea, asociată doctrinei despre biserică. Această situație a ei pare naturală, având în vedere faptul că, în crezurile din vechime, Duhul Sfânt era asociat bisericii. În crezuri, despre biserică se pomeneste în propoziția subsecventă celei în care se vorbește

²⁴ Konrad Raiser, „The Holy Spirit in Modern Ecumenical Thought”, în *The Ecumenical Review*, 41, nr. 3, 1989, p. 375.